Žydų naikinimas

Prieš naikinimą

Iki prasidedant II Pasauliniam karui Lenkijoje gyveno 35 mln 100 tūkstančių žmonių, iš jų 3 mln 460 tūkstančių buvo žydai. Pagal Lenkijos įstatymus jie sudarė religines bendruomenes, o šios savo ruožtu – Religinę Mozės išpažinėjų sąjungą. Lenkijos valstybėje gyvenantys žydai turėjo savo politinę partiją (ir buvo atstovaujami Parlamente), mokyklas, teatrus, laikraščius (buvo leidžiama daugiau nei 300 pavadinimų laikraščių hebrajų, jidiš ir lenkų kalbomis), mokslo institutus ir leidyklas. Mozės religijos išpažinėjai daugiausia vertėsi prekyba ir amatais, kai kurie buvo fabrikų savininkai ir įdarbindavo juose žydus. Lenkų ir žydų kaimynystė atgimusioje Lenkijos valstybėje patirdavo tam tikrų įtampų. Šios sustiprėjo trečiajame dešimtmetyje, daugiausia dėl ekonominių priežasčių.

1933 m. Vokietijoje į valdžią atėjus Hitleriui, nacistų valdomoje valstybėje pamažu pradėtos teisinės represijos prieš žydus. Ilgainiui, dar prieš prasidedant II Pasauliniam karui, prasidėjo asmeniniai susidorojimai (ypač per „krištolinę naktį”), turėję „išvalyti” šalį nuo „žydijos”. Žydų eliminaciją vokiečiai įtraukė į karo tikslus, bet būdas, kaip „spręsti žydų klausimą”, brendo pamažu. Pirmuosius nusikaltimus prieš Lenkijos žydus vokiečiai įvykdė karinių veiksmų prieš Lenkiją 1939 m. rugsėjį metu; jie nužudė 7 tūkstančius civilių Mozės tikėjimo išpažinėjų. Kitas žingsnis prieš žydus buvo supančioti juos drakoniškais rasistinių įstatymų pančiais. Žydams ir žydų kilmės lenkams liepta nešioti raiščius su Dovydo žvaigžde, jie buvo imami prievartiniams darbams (vyrai nuo 14 iki 60 metų), vėliau buvo jėga uždaryti į getus, kurių nebuvo galima palikti dėl jokios priežasties. Iki 1941 m. vidurio vien **Generalinėje Gubernijoje** (Generalgouvernement, GG) – viekė apieveikė apie 400 getų, didžiausiame jų – Varšuvos – buvo uždaryta mažiausiai 400 tūkstančių žmonių. Žydų suvarymą į getus lydėjo jų turto nusavinimas: vokiečiai atimdavo tiek asmeninius daiktus (pvz., papuošalus), tiek būstus ar įmones. Getuose valdžią palaikė vokiečiai, jiems tarpininkavo žydų tarybos (judenraty) ir žydų policija. Getuose tvyrojo badas, ligos ir gyvenamosios vietos trūkumas – gatvės būdavo nusėtos lavonų arba mirštančių iš bado ir išsekimo žmonių. Getuose išliko didžiuliai socialinės padėties skirtumai. Savotiškam elitui priklausė turtingiausieji, pardavinėjantys savo iki karo turėtą turtą, žydų tarybų ir žydų policijos nariai, su vokiečiais bendradarbiaujantys asmenys, pagaliau kontrabandininkai ir brangių restoranų savininkai. Beveik visuose getuose, be oficialaus gyvenimo, vyko ir slaptas, tiek ekonominis, tiek politinis (veikė partijos – nuo socialistinės Bundo iki sionistinių). Buvo leidžiama nelegali spauda (Varšuvos gete – net 50 pavadinimų), buvo palaikomi

kontaktai su „arijais”, taip pat ir su pogrindinės Lenkijos Vyriausybės atstovais. Ypatinga misija teko Emanueliui Ringelblumui, savo rašomoje Varšuvos geto kronikoje dokumentavusiam kasdienį gyvenimą, okupantų įsakus ir nusikaltimus, iliustruojančius žudikišką III Reicho politiką į getus suvarytų žydų atžvilgiu.

Naikinimas

Planinis žydų tautybės gyventojų naikinimas prasidėjo 1941 m. birželį.

Planinis žydų taytybės gyventojų naikinimas prasidėjo 1941 m. birželį, kartu su Vokietijos ataka prieš Sovietų Sąjungą. Įžengę į iki tol SSSR okupuotas rytines Lenkijos žemes (o vėliau – į sovietinės Rusijos gilumą) vokiečių daliniai, o netrukus ir pagalbinės kolaboracinės ukrainiečių ir lietuvių pajėgos masiškai šaudė įvairių tautybių gyventojus, daugiausia žydus. Taip, pavyzdžiui, nuo 1941 m. liepos iki 1944 m. trukusių egzekucijų Paneriuose šalia Vilniaus metu buvo sušaudyta daugiau nei 70 tūkstančių žydų. 1941 m. žydų tautybės gyventojai tapo vokiečių organizuotų pogromų, kuriuose dalyvavo daugiausia ukrainiečių tautybės (Lvove ir Zločove) ir vokiečių įkvėptų arba priverstų lenkų (Jedvabne ir kt.) aukomis. Pasienio teritorijose vokiečiai panaudojo propagandai antižydiškas nuotaikas, kilusias dėl dalies žydų kolaboravimo su Sovietais 1939–1941 m.

1941 m. gruodį Chelmne prie Nero (prie III Reicho prijungtose žemėse) vokiečiai atidarė pirmąją **naikinimo stovyklą**. Kaip žudymo įrankiai buvo naudojami sunkvežimiai, sukonstruoti taip, kad išmetamosios dujos patektų į vidų ir nužudytų juose uždarytus žmones. Antrasis naikinimo etapas prasidėjo pirmaisiais kitų metų mėnesiais. ŽKaip žudymo įrankiai buvo naudojami 1942 m. sausį Vanse netoli Berlyno buvo priimtas slaptas sprendimas dėl „galutinio žydų klausimo sprendimo”, arba fizinio Europos žydų sunaikinimo. Pirmuosius nuspręsta naikinti **Generalinėje Gubernijoje** gyvenusius žydus **(akcija „Reinhardt”)**.

Kaip žudymo įrankiai buvo naudojami sunkvežimiai, sukonstruoti taip, kad išmetamosios dujos patektų į vidų ir nužudytų juose uždarytus žmones.

Per kelis akcijos mėnesius **naikinimo stovyklose** Belžece (nuo 1942 m. kovo), Sobibure (nuo 1942 m. gegužės) ir Treblinkoje (nuo 1942 m. liepos) buvo nunuodyta dujomis 1,5 mln žydų. Pastarojoje stovykloje per 46 deportacijos dienas žuvo mažiausiai 250 tūkstančių Varšuvos geto žydų. Šio

tragiško laikotarpio didvyriškumo simboliu tapo pedagogas iš Varšuvos Janušas Korčakas (Janusz Korczak), kuris – nepaisydamas galimybės pakliūti į „arijų" pusę – apsisprendė susieti savo likimą su globotiniais iš žydų našlaičių namų ir kartu su jais žuvo Treblinkoje. Varšuvos žydų tarybos pirmininkas Adamas Černiakuvas (Adam Czerniaków), nenorėdamas vykdyti su vežimu į **naikinimo stovyklas** susijusių vokiečių įsakymų, nusižudė. Prieš pat mirtį jis parašė: „Iš manęs reikalauja, kad savo rankomis žudyčiau savo tautos vaikus. Man nelieka kitos išeities, tik mirti". Deportavimas iš getų į mirties stovyklas visur atrodė daugmaž vienodai; kaip rašė Andžejus Žbikovskis (Andrzej Żbikowski): „Gavusi atitinkamą potvarkį, [vokiečių] policija apsupdavo vietinį getą ir žvėriškais metodais išvarydavo mirti pasmerktus žydus į artimiausią geležinkelio stotį. Iš ten aklinai užkaltais gyvuliniais vagonais jie būdavo vežami į dujų kameras. Atvykus, po trumpos atrankos – grupę stipriausiųjų palikdavo pagalbiniams darbams – nuogai išrengtus žydus (moterims plikai nuskusdavo galvas) suvarydavo į kameras. Vėliau speciali komanda užkasdavo arba sudegindavo kūnus". Iš viso **akcijos „Reinhardt"** štabe ir trijose mirties stovyklose dirbo 92 vokiečiai ir 300–350 sargybinių, daugiausia ukrainiečių, apmokytų mokomojoje stovykloje Travnikuose netoli Liublino.

Pirmuosius nuspręsta naikinti **Generalinėje Gubernijoje** gyvenusius žydus. Belžece (nuo 1942 m. kovo), Sobibure (nuo 1942 m. gegužės) ir Treblinkoje (nuo 1942 m. liepos) buvo nunuodyta dujomis 1,5 mln žydų. Pastarojoje stovykloje per 46 deportacijos dienas žuvo mažiausiai 250 tūkstančių Varšuvos geto žydų.

Žydų pasipriešinimas deportavimo į mirties stovyklas akcijoms įgaudavo įvairias formas, dažniausiai būdavo ryžtamasi nelegaliai pereiti į „arijų" pusę. Fiziškai stiprūs jauni žydai bandydavo pabėgti gabenimo metu, deja, dažnai nesėkmingai. Kiti bėgdavo iš darbo stovyklų. Kai kurie prisidėdavo prie miškuose veikusių partizanų būrių ir su ginklu rankose ieškojo išsigelbėjimo, maisto ir pastogės. Varšuvos gete, kuriame po 1942 m. deportacijos dar buvo likę apie 50 tūkstančių žydų, veikė dvi pogrindinės kovotojų struktūros: Žydų kovos organizacija ir Žydų karo sąjunga. Kovotojai vykdydavo nuosprendžius žydams kolaborantams, kaupė ginklus ir ruošėsi ginkluotam pasipriešinimui vokiečiams. Sukilėlių kovos prasidėjo 1943 m. balandžio 19 d., prieš vokiečių suplanuotą galutinę geto likvidaciją, ir truko ilgiau nei tris savaites. Mordechajaus Anielevičiaus (Mordechaja Anielewicza) vadovaujami žydai nuožmiai gynėsi, o į getą įžengę vokiečių daliniai nuosekliai naikino pasipriešinimo židinius, padeginėjo namą po namo, paimdavo gatves ir mūrinius namus, bunkerį po bunkerio. Sukilimą išgyveno tik kelios dešimtys kovotojų, ištūkusių į „arijų" pusę; vokiečių pusėje neabejotinai žuvo daugiau nei 80 kareivių. 1943 m. kovo 16 d. vokiečiai susprogdino Didžiąją Sinagogą, o Jurgenas Stropas – sukilimo malšinimo vadas – triumfuodamas raportavo Berlynui: „Žydų gyvenamasis rajonas Varšuvoje nebeegzistuoja.

Aukas tiesiai nuo išlaipinimo rampos siųsdavo į dujų kameras.

Be milijonų žydų, nužudytų mirties stovyklose, 1942–1944 metais šimtai tūkstančių žydų buvo sušaudyti vokiečių **prievartinio darbo stovyklose** Plašove, Majdaneke, Ošviencime, Štuthofe ir kt. Tais pačiais 1942–1944 metais į **naikinimo stovklas** buvo vežami Europos žydai: iš Čekijos ir Moravijos protektorato, Slovakijos ir Vengrijos, Prancūzijos ir Nyderlandų. Daugiausa jų pateko į Aušvico-Birkenau mirties stovyklą. Aukas tiesiai nuo išlaipinimo rampos siųsdavo į dujų kameras. Naujausių tyrimų duomenimis šioje stovykloje buvo nužudyta daugiau nei 1 mln žydų (palyginimo dėlei, antra gausiausia tautybė buvo lenkai, kurių žuvo 75 tūkstančių, čigonų 21 tūkstantis, sovietų karo belaisvių – 15 tūkstančių). Iš viso vokiečiai iššudė mažiausiai 5 mln 500 tūkstančių Europos žydų, iš jų nuo 2,7 mln iki 2,9 mln buvo Lenkijos žydai. Dėl vokiečių taikytų masinio žmonių žudymo metodų žydų aukos iki šiol dažniausiai lieka anoniminės, o sudaryti tikslų tų kankinių pavardžių sąrašą neįmanoma. Šiai genocido akcijai buvo būdingas vokiškas skrupulingumas, o svarbiausias masinio žydų tautos naikinimo organizavimo koordinatorius buvo Adolfas Eichmanas (Adolf Eichmann).

prof. Janas Žarynas (Jan Żaryn)

Stovyklų žemėlapis

Getas Izbicoje, Čicha gatvė; (ŻIH)

Prievartinio darbo dirbtuvės Liublino gete; (IPN)

Vila Wanze (Wannsee) (Berlynas), kurioje 1942-01-20 vokiečiai priėmė sprendimą fiziškai sunaikinti žydų tautą (GHWK)

Žydai siaurojo geležinkelio vagone pakeliui į naikinimo stovyklą Chelmne; (ŽIH)

Žydai iš Varšuvos geto Umšlagplace pakeliui į Treblinkos naikinimo stovyklą; (IPN)

Žydų palaikų deginimas KL Auschwitz-Birkenau. Fotografuota slaptai, vieno iš žydų Sonderkommando narių 1944 m. (IPN)

Naikinimo stovyklos Belžece aukų kaulai ir asmeniniai daiktai; (IPN)

Žydų egzekucija Paneriuose, pirmajame plane lietuvių policininkas; (IPN)

Žydų moterų ir vaikų sušaudymas Mizoče, Volynėje (IPN)

Žydų moterų ir vaikų sušaudymas Mizoče, Volynėje (IPN)

Vokiečiai išvaro iš miesto žydus Varšuvos geto sukilimo metu; 1943 m. balandis – gegužė (IPN)

Vokiečiai išvaro iš miesto žydus Varšuvos geto sukilimo metu; 1943 m. balandis – gegužė (IPN)

Lodzės geto griuvėsiai pasibaigus II Pasauliniam karui; 1945 m. (IPN)

Sukilimas Varšuvos gete – daug žmonių šoko pro langus norėdami išvengti ugnies ar kankintojų rankų; (IPN)

Vengrijos žydai pakeliui į dujų kameras KL Auschwitz-Birkenau; (IPN)

Galerija